

JEAN FROISSART A POLITICKÉ IDENTITY VE FRANCII V ZÁVĚRU 14. STOLETÍ

Věra Soukupová

Počátek 15. století ve Francii znamenal rozklížení politické scény, a v důsledku toho i celé společnosti. Na vině byla v první řadě duševní nemoc krále Karla VI. a jeho neschopnost udržet pevně v rukou vládu nad královstvím.¹ Protagonisty politických konfliktů, jež se roku 1410 přetavily v armagnacko-burgundské drama – občanskou válku, do níž se na různých stranách zapojili též Angličané, byli členové královny nejužší rodiny: jeho mladší bratr Ludvík Orleánský, strýcové Jan z Berry a Ludvík II. z Bourbonu, oba později na straně orleánských, další strýc Filip Burgundský a poté i jeho syn Jan Nebojácný.² Jestliže v devadesátých letech 14. století dosud nedošlo k otevřené válce mezi později jasně definovanými frakcemi, záminek k politickému boji o moc nebylo málo.

Kronikář Jean Froissart, jehož očima se na vyostřování vztahů mezi různými mocenskými skupinami budeme dívat, se v této době ocitl v pozdní fázi své tvůrčí kariéry a dané období zachytil ve třetí a čtvrté knize svých *Kronik*. Pocházel z Henegavska, hrabství rozkládajícího se na severozápadním okraji Římské říše, a jeho sympatie nebyly formovány, na rozdíl od valné většiny soudobých kronikářů, přínáležitostí k určité instituci nebo jasně definovanému společenství – klášteru či jiné církevní komunitě, městu nebo panovnícké dynastii.³ Přesto je v odborné literatuře často spojován se stranickými postoji, které měly vycházet vstříc tomu kterému mecenáši, na jehož finanční podpoře byl Froissart právě závislý.

¹ Viz především AUTRAND, Françoise: *Charles VI: la folie du roi* (dále jen *Charles VI*). Paris 1986; GUENÉE, Bernard: *La folie de Charles VI: roi bien-aimé* (dále jen *La folie de Charles VI*). Paris 2004.

² K vraždě Ludvíka Orleánského, jež předznamenala otevřenou válku, GUENÉE, Bernard: *Un meurtre, une société: l'assassinat du duc d'Orléans: 23 novembre 1407*. Paris 1992. Ke konfliktu přehledově SCHNERB, Bertrand: *Les Armagnacs et les Bourguignons: la maudite guerre*. Paris 1988; Týž: *Jean sans Peur. Le prince meurtrier*. Paris 2005.

³ K problematice vztahu mezi historiografií a její sociálně integrační funkcí na úrovni různých komunit existuje nepřehledné množství literatury. Mezi základními uvedme: GRAUS, František: *Funktionen der spätmittelalterlichen Geschichtsschreibung*. In: PATZE, Hanz (ed.): *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter*. Sigmaringen 1987, s. 11–55; SPIEGEL, Gabrielle: *The Past as Text. The Theory and Practice of Medieval Historiography*. Baltimore – London 1997; ALTHOFF, Gerd: *Insenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*. Darmstadt 2003.

V necelých třiceti letech tento obdivovatel rytířských ctností s literárními ambicemi našel první významnou patronku v osobě anglické královny Filipy, dcery mocného a uměnímilovného henegavského hraběte Viléma I.⁴ Na anglickém dvoře Froissart pobýval mezi lety 1362–1368 a později na tato léta nostalgicky vzpomínal jako na v mnoha ohledech formativní a zcela zásadní období své kariéry.⁵ Po královnině smrti roku 1369 našel ochrannou ruku spojenou s finanční podporou a farním beneficiem u Václava Lucemburského, mladšího bratra Karla IV., a jeho manželky Jany Brabantské, s nimiž měl podle brabantských dvorských účtů dobré vztahy již v šedesátých letech.⁶ Václavova smrt v roce 1383 pak Froissarta odkázala na přízeň francouzského prince Guie z Blois, který se stal největším podporovatelem jeho historiografické činnosti.⁷ Zatímco první část Froissartovy tvorby je tedy spojena s anglickým dvorem, od sedmdesátých let 14. století se tento kronikář těšil podpoře mecenášů, jež byli v rámci stoleté války spojenci francouzského krále. Froissartovský historický projekt je přitom neodmyslitelně spojen právě s tímto letitým konfliktem, jemuž základní výkladové obrysy vtiskl již jeho předchůdce, lutyšský kanovník Jean le Bel. Teprve Jean Froissart však zformuloval „zápletku“ souboje mezi Anglickým a Francouzským královstvím svářícími se o to, ve kterém z nich bude přebývat Hrdinství (*Prouesse*).⁸

⁴ K Froissartově biografii KERVYN DE LETTENHOVE, Joseph: *Étude sur la vie de Froissart*. In: KERVYN DE LETTENHOVE, Joseph (ed.): *Œuvres de Froissart*. Chroniques. 25 dílů. Bruxelles 1867–1877, zde 1. díl, 1. část, s. 1–464; SHEARS, Frederick: *Froissart: Chronicler and poet*. London 1930; DEMBOWSKI, Peter: *Jean Froissart and his Meliador. Context, Craft and Sense*. Lexington 1983; ZINK, Michel: *Froissart et le temps*. Paris 1998; v češtině v popularizační formě NEJEDLÝ, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé*. 2. vyd. Praha 2005, s. 102–230. K rozvoji literatury a umění v Henegavsku za vlády Viléma I. viz DEVAUX, Jean: *From the court of Hainaut to the court of England. The exemple of Jean Froissart*. In: ALLMAND, Christopher (ed.): *War, Government and Power in Late Medieval France*. Liverpool 2000, s. 1–20.

⁵ Důležitou studii ke vztahům Jeana Froissarta s různými mecenáši, která reviduje některé starší názory, představuje CROENEN, Godfried: *Froissart et ses mécènes: quelques problèmes biographiques* (dále jen *Froissart et ses mécènes*). In: ZINK, Michel – BOMBARDE, Odile (ed.): *Froissart dans sa forge*. Paris 2006, s. 9–27.

⁶ CROENEN, G.: *Froissart et ses mécènes*, s. 15–20. Vztahům Jeana Froissarta s vévodským párem se podrobně věnovala FANTYSOVÁ MATĚJKOVÁ, Jana: *Wenceslas de Bohême. Un prince au carrefour de l'Europe*. Paris 2013. V této souvislosti srov. recenzi, kterou jsem těmto aspektům knihy věnovala ve *Studia mediaevalia Bohemica*, 6, 2014, č. 2, s. 294–298.

⁷ Viz pozn. 4. Se zaměřením na obraz Guie z Blois v *Kronikách* také MEDEIROS, Marie-Thérèse: *Le pacte encomiastique. Froissart, ses Chroniques et ses mécènes*. Le Moyen Âge, 94, 1988, s. 237–255.

⁸ MOEGLIN, Jean-Marie: *Froissart, le métier d'historien et l'invention de la guerre de Cent Ans* (dále jen *Froissart, le métier d'historien*). Romania, 124, 2006, s. 429–470; Týž: *La Guerre de Cent Ans : une création historiographique?* Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 154, 2010, s. 843–862.

Na rozdíl od Jeana le Bela, který se nepokrytě zavázal k opěvování hrdinství anglického krále Eduarda III., si však Froissart vytkl za cíl nestrannost: v prologu jedné z nejstarších recenzí první knihy prohlašuje, že předložené vyprávění sepsal „s pomocí Boží a díky svědectví svrchu řečených [účastníků bojů a heroldů], aniž by přibarvil jednu či druhou stranu“.⁹ Kronikářský topos pravdivosti se tak ve Froissartově podání stává osobním manifestem, jímž se koncepčně vymezuje vůči pojetí svého předchůdce, jenž mu přesto v počátcích byl hlavním inspiračním zdrojem, historiografickým vzorem i významným a jediným přiznaným písemným pramenem.

Moderní historie ovšem Froissartovu pravdivost a nestrannost rázně odmítla. Jeden ze dvou nejvýznamnějších editorů *Kronik* v 19. století Siméon Luce napsal, že recenze A, kterou považoval za chronologicky první a která byla dedikovaná Robertovi z Namuru, je „památkem, jež vystavěla nadšená duše a sprátená oddaná ruka ku slávě Angličanů“.¹⁰ Robert z Namuru vedl relativně dobrodružný rytířský život, absolvoval čtyři výpravy do Prus a rovněž pouť do Svaté země, ale především v rámci anglicko-francouzského konfliktu bojoval po boku anglického krále, což se zdálo ospravedlňovat Luceův závěr.¹¹ Druhý, do jisté míry konkurenční editor a Luceův současník Joseph Kervyn de Lettenhove zase nepochyboval, že recenze zvaná amienská je jasně profrancouzská, neboť měla být dedikována Guiovi z Blois.¹² Zde se dostáváme ke spleťnému problému jednotlivých recenzí první knihy, který zde pro jeho složitost pouze stručně shrnu. V 19. století byly identifikovány čtyři autorské verze první knihy: recenze A, recenze B a další dvě recenze pojmenované vždy podle jediného dochovaného rukopisu amienská a římská. Pořadí jejich sepsání je nejasné; v rámci relativní chronologie je nezpochybnitelné

⁹ „Et sour ce je ay ce livre fait, dictet et ordonnet parmy l'ayde de Dieu premierement et le relation des dessus dis sans coulourer l'un plus que l'autre,“ FROISSART, Jean: *Chroniques. Livre I. Le manuscrit d'Amiens, Bibliothèque municipale n° 486*. DILLER, George (ed.). 5 dílů. Genève 1991–1998, zde 1. díl, s. 1 (dále *Chroniques*, ed. ms. d'Amiens). Srov. další recenze první knihy: LUCE, Siméon – RAYNAUD, Gaston – MIROT, Léon – MIROT, Albert (ed.): *Chroniques de J. Froissart*. 15 dílů. Paris 1869–1975, zde 1. díl, 2. část, s. 1–2 (dále *Chroniques*, ed. SHF); FROISSART, Jean: *Chroniques. Début du premier livre. Édition du manuscrit de Rome Reg. Lat. 869*. DILLER, George (ed.). Genève 1972, s. 35 (dále *Chroniques*, ed. de Rome).

¹⁰ LUCE, Siméon: *Introduction*. In: *Chroniques*, ed. SHF, 1. díl, 1. část, s. XXIV.

¹¹ K Robertovým pruským cestám PARAVICINI, Werner: *Die Preußenreisen des europäischen Adels*. 1. díl. Sigmaringen 1989, s. 76.

¹² KERVYN DE LETTENHOVE, Joseph: *Recherches sur l'ordre et la date des diverses rédactions des Chroniques*. In: KERVYN DE LETTENHOVE, Joseph (ed.): *Œuvres de Froissart. Chroniques*. 1. díl, 2.–3. část. Bruxelles 1873, s. 25–26, 37–41 (dále *Chroniques*, ed. Kervyn). Nutno poznamenat, že jakkoli je jasné, že recenze zachycená v amienském rukopise byla někomu dedikována, opis neobsahuje žádné jméno, pouze zmínku o jeho existenci. Že se jednalo o Guie z Blois, je tedy hypotéza, navíc zcela nepodložená.

jenom to, že římská verze je poslední. V poměrně nedávné době navíc Godfried Croenen identifikoval recenzi C, která představuje rozšířenou a upravenou verzi recenze B.¹³ A pro dovršení všech nejasností zmiňme hypotézu, podle níž recenze A vyjma prologu s dedikací a několika počátečních kapitol vůbec nepředstavuje autorskou verzi, nýbrž pozdější koláž, jejíž největší část tvoří opis recenze B. Tuto domněnku formulovala ve své nepublikované dizertační práci Susan Wales, ale nedostupnost jejího textu je bohužel příčinou velmi malé obeznamenosti odborníků s tímto v mnoha směrech průkazným řešením.¹⁴ Ve sporu o pořadí jednotlivých verzí, který je stejně starý jako samotné bádání o Froissartových *Kronikách*,¹⁵ považují za nejpersvědčivější názor Godfrieda Croenena, podle něhož představuje amienský rukopis nejstarší dochovanou verzi první knihy.¹⁶ K tomuto závěru se přikláním i na základě vlastního rozboru jednotlivých textů: amienská verze podle mého soudu jeví největší závislost na kronice Jeana le Bela.¹⁷

Tento exkurs do vývoje první a zdaleka nejobsáhlejší části *Kronik* dostatečně jasně ukazuje problematičnost spojování té které recenze s „anglickou“ či „francouzskou“ orientací autora. Relativně nedávné výroky historiků jako: „stoletá válka, jejíž hrdinské činy [Froissart] opěvuje, je válka, kterou vedou jeho mecenáši, a on proto musí vyjít vstříc své klientele,“¹⁸ vycházejí ze zastaralého pohledu na genezi první knihy a současně přejímají národnostní interpretaci historiografie. Podle ní se v rámci tak závažného konfliktu, jakým byla stoletá válka, tříbily kolektivní identity uvnitř jinak výrazně mezinárodně orientované šlechty a ty se nezbytně musely prostřednictvím zadavatelů otisknout i do kronikářského díla autora, který na válečné události pohlížel

¹³ Jedná se rovněž o jediný rukopis Chicago, Newberry Library, MS f. 37. Viz CROENEN, Godfried: A „rebound“ manuscript of Froissart revisited: Newberry MS F.37. French Studies Bulletin, 31, 2010, s. 56–60.

¹⁴ WALES, Susan: *Froissart, Book I: manuscripts and texts*. Sydney 1988 (nepublikovaná dizertační práce). Závěry Susan Wales stručně shrnul CROENEN, Godfried: *The Battle of Crécy according to Jean Froissart: Dating the „Amiens“, „Abridged“, „B“ and „C“ Redactions of Book I of Froissart's Chronicles* (dále *The Battle of Crécy according to Jean Froissart*). In: LIVINSTON, Michael – DEVRIES, Kelly (ed.): *The Battle of Crécy: A Casebook*. Liverpool 2015, s. 396–405, 407–411, jemuž také děkuji za zapůjčení kopie práce Susan Wales.

¹⁵ Komplikovaný historiografický vývoj přehledně shrnuje MOEGLIN, J.-M.: *Froissart, le métier d'historien*, s. 431–432.

¹⁶ CROENEN, G.: *The Battle of Crécy according to Jean Froissart*, s. 396–405, 407–411.

¹⁷ Vycházím ze své práce SOUKUPOVÁ, Věra: *La Construction de la réalité historique chez le chroniqueur Jean Froissart*. Praha – Paris 2017 (nepublikovaná dizertační práce), s. 209–216.

¹⁸ BOUSQUET, Christiane: *L'image de l'ennemi dans les chroniques de la guerre de Cent Ans*. In: COUTY, Daniel – MAURICE, Jean – GUERET-LAFERTÉ, Michèle (ed.): *Images de la guerre de Cent Ans*. Paris 2002, s. 65–79, zde s. 68.

„zvenčí“.¹⁹ Domněnka, že Froissart v zájmu spokojenosti svého bezprostředního publika přebíral i jeho politické perspektivy, se navíc neomezuje pouze na první knihu *Kronik*, která zachycuje události až do roku 1377. Také třetí a čtvrtá kniha, které byly zmíněny na začátku, mají být poznamenány konkrétní politickou zaujatostí vyplývající z kronikářovy závislosti na dobré vůli jeho urozených podporovatelů.

V prologu k oběma „pozdním“ knihám figuruje jako hlavní mecenáš a ochránce Froissartovy historiografické kariéry Gui z Blois.²⁰ Zároveň jsou však v textu na několika místech zmíněni i henegavský hrabě Albrecht Bavorský a jeho syn Vilém, kteří Froissartovi poskytovali určitou podporu ještě dříve, než v roce 1397 zemřel hrabě z Blois, i když ta měla v jejich případě spíše podobu příležitostné pomoci.²¹ Tato poslední etapa ve Froissartově životě a vztazích s různými princí jeho doby, kteří zaštitili jeho pisatelské aktivity, se přímo pojí k tématu politických identit na sklonku 14. století. Různá forma stranicství, jež je v moderní historiografii s henegavským kronikářem spojována, se totiž měla projevit jeho příklonem k burgundské politické orientaci v osmdesátých a devadesátých letech 14. století. Dvojitým sňatkem uzavřeným roku 1385 Albrecht Bavorský připoutal svůj rod k burgundské větvi Valois: jeho syn Vilém se oženil s dcerou Filipa Smělého Markétou a Albrechtova stejnojmenná dcera se zase stala manželkou budoucího vévody Jana Nebojácného.²² I Froissart se tak teoreticky ocitl ve sféře zájmů nedílně propojených s burgundským dvorem, tím spíše, že ve vyjednávání zmíněných sňatků snad byla i nějakým způsobem angažovaná jeho další patronka, vdova po Václavovi Lucemburském Jana Brabantská.²³

¹⁹ K nedávné kritice spojování vzniku národních identit ve Francii a Anglii s kontextem stoleté války srov. HARDY, Duncan: *The Hundred Years War and the 'Creation' of National Identity and the Written English Vernacular: A Reassessment*. *Marginalia*, 17, 2013, s. 18–31, publikovaný elektronicky na adrese http://merg.soc.srccf.net/journal/17cambridge/17cambridge_article2.pdf [cit. 8. 1. 2017].

²⁰ Třetí kniha vyšla v edici SHF: *Chroniques*, ed. SHF, 12. díl, s. 1–2. U čtvrté knihy odkazují primárně na recentní edici, ale současně i na starou Kervynovu edici, s níž pracovala dosavadní odborná literatura: FROISSART, Jean: *Chroniques de France et d'Angleterre. Livre quatrième*. VARVARO, Alberto (ed.). Bruxelles 2015 (dále *Chroniques*, ed. Varvaro), s. 7–8 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 14. díl, s. 1–3).

²¹ KERVYN DE LETTENHOVE, J.: *Étude sur la vie de Froissart*, s. 248, 295, 353–354. V *Kronikách* Froissart zmiňuje, že od nich obdržel doporučující listy, když cestoval do Anglie v roce 1395 ke dvoru Richarda II., *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 359 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 141).

²² ARMSTRONG, Charles: *La politique matrimoniale des ducs de Bourgogne de la maison de Valois*. *Annales de Bourgogne*, 40, 1968, s. 5–58, 89–139.

²³ Míra zapojení Jany Brabantské ve vyjednávání sňatků je nejasná, někteří historici ji na základě líčení Jeana Froissarta, který se zdá být dobře informován, považují za hlavní autorku tohoto matrimoniálního projektu, hl. AUTRAND, F.: *Charles VI*, s. 153, 137–158; SCHNERB, Ber-

Dříve než přistoupíme k analýze těch pasáží *Kronik*, které se týkají burgundského vévody Filipa a jeho politických spojenců i oponentů, podívejme se blíže na to, jak je Froissartova tvorba vnímána v kontextu burgundské historiografické produkce. Ve své obsáhlé a dosud zásadní syntéze tvorby spjaté s burgundským dvorem v 15. století Georges Doutrepont věnoval značnou pozornost také Jeanu Froissartovi a označil jej za přímého předchůdce burgundských kronikářů, o nichž mluví jako o jeho „učedníků“, „napodobitelích“ a „pokračovatelích“.²⁴ Nutno podotknout, že tato spojitost není nahodilá. Jeden z prvních významných kronikářů poloviny 15. století, Enguerrand de Monstrelet, se v prologu ke své kronice explicitně označuje za pokračovatele „moudrého a věhlasného historika, pana Jeana Froissarta“.²⁵ Další burgundští kronikáři, Jean Le Fèvre de Saint-Rémy, Jean de Wavrin a pravděpodobně i někteří jiní zase čerpali z Monstreleta a Mathieu d'Escouchy se přímo prohlásil za jeho následovníka.²⁶ Proto i tyto autoři mohou být označeni za nepřímé pokračovatele henegavského kronikáře. Na sklonku téhož věku pak oficiální kronikář burgundského dvora Jean Molinet odkázal na to, „o čem nás zpravují pan Jean Froissart [...] a další jeho pokračovatelé ve svých knihách“.²⁷ Je tedy nepochybné, že na konci 15. století v burgundském prostředí existovalo povědomí o určité historiografické linii, na jejímž počátku stál Jean Froissart. Pozoruhodné ovšem je, že Georges Doutrepont tuto filiaci spatřoval nikoli ve formální rovině a ve shodných principech, které hrály roli při komponování dotyčných historiografických děl, nýbrž v politické identitě kronikářů. Enguerrand de Monstrelet vykonával od třicátých let 15. století veřejnou funkci ve městě Cambrai a to patřilo do Burgundského vévodství,

trand: *L'État bourguignon*. Paris 1999, s. 88–90; jiní tuto úlohu připisují v první řadě Filipovi Smělému, např. QUICKE, Fritz: *Les Pays-Bas à la veille de la période bourguignonne, 1356–1384*. Paris – Bruxelles 1947, s. 386–394; VAUGHAN, Richard: *Philip the Bold. The Formation of the Burgundian State*. Woodbridge 2002, s. 86.

²⁴ DOUTREPONT, Georges: *La littérature française à la cour des ducs de Bourgogne* (dále jen *La littérature française*). 2. vyd. Genève 1970, s. 407–408.

²⁵ „...prudent et très renomé historien, maistre Jehan Froissart,“ DOUËT-D'ARCQ, Louis (ed.): *La chronique d'Enguerran de Monstrelet*. 6 dílů. Paris 1857–1862, zde 1. díl, s. 5.

²⁶ DU FRESNE DE BEAUCOURT, Gaston (ed.): *Chronique de Mathieu d'Escouchy*. 3 díly. Paris 1863–1865, zde 1. díl, s. 1–4. K otázce vztahů mezi kronikáři srov. STENGERS, Jean: *Sur trois chroniqueurs. Note sur les rapports entre la continuation anonyme de Monstrelet, les Mémoires de Jacques du Clercq et les Chroniques d'Angleterre de Jean de Wavrin*. Annales de Bourgogne, 18, 1946, s. 122–130.

²⁷ „...[ce que] messire Jehan Froissart [...] et aultres ses successeurs nous aprennent en leurs livres.“ Citace je převzata ze studie SMALL, Graeme: *Chroniqueurs et culture historique au bas Moyen Âge*. In: NYS, Ludovic – SLAMAGNE, Alain (ed.): *Valenciennes aux XIV^e et XV^e siècles*. Valenciennes 1996, s. 271–296, zde s. 291.

proto musel být – podle názoru jeho i mnoha jiných historiků – zákonitě proburgundský.²⁸ O dalších kronikářích, zejména Saint-Rémym a Wavrinovi, ani nemluvě.²⁹ Doutrepont tedy dospěl k logickému závěru, že i Froissart musel vykazovat proburgundskou orientaci. Důkazem mu byla zmíněná podpora ze strany henegavských hrabat a jejich propojenost s burgundským dvorem.³⁰

Na následujících stranách bych ráda kriticky analyzovala pasáže, které Froissart věnoval nejvýznamnějším aktérům politických událostí závěru 14. století, zejména s ohledem na dosud zárodečnou orleánsko-burgundskou rivalitu. V centru našeho zájmu bude osobnost Filipa Smělého, dále orleánská rodina a příležitostně též tou dobou nejstarší žijící strýc Karla VI. Jan z Berry.

Není možné a ani smysluplné vyjmenovávat všechny situace, v nichž Froissart zmiňuje burgundského vévodu, neboť jeho lví podíl na utváření francouzské politiky i na řešení vztahů mezi knížectvími, jež se později měla stát a také skutečně stala součástí burgundského soustátí (Brabant, Lucembursko, Henegavsko), z něj činí jednu ze skutečně výrazných postav *Kronik*, které je věnováno nemálo pozornosti. Nejednoznačnost Filipova obrazu z pera Jeana Froissarta doložím prostřednictvím dvou situací, jež měly zcela zásadní dopad na další vývoj událostí ve Francouzském království i za jeho hranicemi. První z nich je mocenský převrat, který uskutečnili strýcové Karla VI. v létě 1392 poté, co propukla jeho mentální choroba. Rádci, kteří do této doby obklopovali mladého krále (přičemž ti nejdůležitější z nich se nacházeli již ve službách jeho otce Karla V.), byli odstaveni od moci a někteří z nich dokonce dočasně uvězněni. Vůdčími postavami této skupiny, pro niž se v literatuře vžil název „marmouseti“, jakkoli se nejedná o dobové označení, byli Bureau de La Rivière, Jean Le Mercier, Nicolas du Bosc, Pierre de Villaines

²⁸ K Monstreletově v podstatě značně nevyhraněnému postoji v rámci občanské války mezi Armagnaky a Burgundany VEJRYCHOVÁ, Věra: *Heterodoxie, etnická odlišnost a zobrazení nepřítelů ve francouzských a burgundských pramenech 15. století*. In: BAŽANT, Vojtěch – VEJRYCHOVÁ, Věra (ed.): *Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku*. Praha 2016, s. 85–114.

²⁹ Přehled postojů všech významných burgundských kronikářů 15. století nabízí ZINGEL, Michael: *Frankreich, das Reich und Burgund im Urteil der burgundischen Historiographie des 15. Jahrhunderts*. Sigmaringen 1995; dále DEVAUX, Jean: *L'historiographie bourguignonne, une historiographie aveuglante?*. In: PARAVICINI, Werner – HILTMANN, Torsten – VILTART, Frank (ed.): *La cour de Bourgogne et l'Europe: le rayonnement et les limites d'un modèle culturel*. Ostfildern 2013, s. 83–96; k Jeanu de Wavrin VISSER-FUCHS, Livia: „*Warwick by himself*“: *Richard Neville, earl of Warwick, „the Kingmaker“ in the Recueil des croniques d'Enleterre of Jean de Wavrin*. In: POULAIN-GAUTRET, Emmanuelle – ARRIGNON, Jean-Pierre – CURVEILLER, Stéphane (ed.): *Le Nord de la France entre épopée et chronique*. Arras 2005, s. 145–156.

³⁰ DOUTREPONT, G.: *La littérature française*, s. 407–408.

řečený Le Bègue, Jean de Montaigu a Olivier de Clisson, který zastával funkci vrchního velitele královských vojsk (konetábla). Jestliže mluvíme o „skupině“, pak zcela oprávněně, neboť tyto muže spojovala nejenom podobná kariéra a dvorský úřad, ale také postupně se utvořivší vzájemně provázaná síť rodinných vazeb.³¹

Froissart se pádu těchto předních mužů královské rady mezi lety 1388–1392 důkladně věnoval a několik poznámek v jeho textu jasně prozrazuje jeho sympatie. Upřesněme, že jeho dlouholetým, spíše příležitostným mecenášem byl Enguerrand VII. de Coucy, který se ve svém anglickém zajetí po bitvě u Poitiers dostal do přízně Eduarda III. a dokonce se oženil s jeho dcerou. Když ale v roce 1369 po devítiletém mírovém intermezzu opět vypukla válka mezi Anglií a Francií, postavil se jednoznačně na stranu francouzského krále, a tím prakticky zpřetrhal vazby se svou rodinou.³² V této době patřil Enguerrand de Coucy do navzájem spřáteleného okruhu králových rádců. Snad právě díky němu se Froissart znal s těmito předními muži politické scény; z těchto kontaktů ostatně těžil ve své historiografické práci.³³ Jejich osud mu tedy nebyl lhostejný. Když byli Bureau de La Rivière a Jean Le Mercier uvězněni, Froissart to komentoval následovně: „Žárlivci a nenávistníci je odsuzovali a posílali na smrt – a ta jim skutečně hrozila.“³⁴ Takto formulovaná účast je přitom zároveň kritikou směřující na Filipa Smělého, byť ne jmenovitě, neboť právě on je vedle Jana z Berry představen jako hlavní strůjce převratu i se všemi jeho důsledky.³⁵ Jediný, kdo se ubohých vězňů zastal, byla mladičká vévodkyně z Berry, která svého manžela prosila o jejich záchranu. Oprávněnost jejího počínání přitom kronikář komentuje slovy: „[vévoda] dobře věděl, že jeho manželka mluví svatou pravdu.“³⁶ Froissart se tak osobně přidal k názoru „mnoha lidí především ve Francouzském království, ale i jinde“, že obvinění vznesená proti uvězněným rádcům jsou

³¹ HENNEMAN, John: *Olivier de Clisson and Political Society in France under Charles V and Charles VI* (dále jen *Olivier de Clisson*). Philadelphia 1996, s. 117–133, 155–171, 195–205.

³² Navzdory problematickému výkladu dobového kontextu představuje užitečnou syntézu života Enguerranda VII. de Coucy TUCHMAN, Barbara: *A Distant Mirror: The calamitous 14th century*. London 1979.

³³ Guillaume z Melunu byl jeho informátorem ohledně anglo-francouzských mírových jednání v roce 1389, *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 10 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 14. díl, s. 5), Bureau de La Rivière byl zase Froissartovým cestovním společníkem na cestě z Foix-Béarn, *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 8–9 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 14. díl, 3–4).

³⁴ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 308 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 48n.).

³⁵ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 298n. (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 64–65, 67).

³⁶ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 310–311 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 68–70).

nespravedlivá.³⁷ Jejich nepodloženost se projevila tím spíše, že v průběhu jejich věznění král prošel druhým záchvatem nemoci – jeho rádci byli totiž nařčeni z podílu na králově nemoci: „Nikdo nemluvil o panu de La Rivière ani o panu Jeanu Le Mercierovi. Jako by se na ně zapomnělo [...], přestože je nemoc, do které král Karel Francouzský podruhé upadl, zcela zbavovala podezření.“³⁸

S mocenským převratem vedeným královými strýci souvisí i druhá záležitost, k níž se Jean Froissart obšírně vyjádřil a která ukazuje, jakou cestou se ubíraly jeho sympatie. Jejím protagonistou je konetábl Olivier V. de Clisson. Tento významný bretaňský šlechtic vyrůstal v důsledku války o bretaňské dědictví na anglickém dvoře a po dlouhou dobu bojoval na straně Angličanů a po boku pretendenta na bretaňský vévodský trůn Jana z Montfortu. V průběhu šedesátých let se však usmířil s Karlem V. a přešel na francouzskou stranu.³⁹ Tento politický obrat a s ním spojený boj o moc v samotné Bretani z něj současně učinil hlavního oponenta nyní všemi stranami uznaného vévody Jana z Montfortu. Ten se k vévodskému titulu dostal výhradně zásluhou anglické podpory, a přestože v roce 1365 smlouvou z Guérande (ratifikovanou roku 1366) oficiálně uzavřel mír s francouzským králem, jeho politika rozhodně nebyla vůči francouzským zájmům vstřícná. Naopak, když roku 1369 znovu vypukla válka mezi oběma zeměmi, Montfort se přidal k anglickému táboru a s Francouzi uzavřel mír teprve po smrti Karla V. v roce 1381 (druhá smlouva z Guérande).⁴⁰ Olivier de Clisson se mezitím v průběhu sedmdesátých let osvědčil jako zdatný válečník a po smrti věhlasného konetábla Bertranda du Guesclin roku 1380 byl jmenován jeho nástupcem ve funkci. Za tímto jmenováním stál především čerstvě korunovaný mladičkový Karel VI., ale také jeho mladší bratr Ludvík Orleánský zahrnoval hrdinu ostříleného mnoha bitvami velkou přízní. Naopak Janovi z Berry a Filipovi Burgundskému byl tento mocný šlechtic trnem v oku.⁴¹ Do tohoto spletnice vztahů a zájmů pak vstupuje pokus o Clissonovo zavraždění v roce 1392, za nímž podle Clissona a marmousetů nebyl nikdo jiný než bretaňský vévo-

³⁷ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 310 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 68).

³⁸ „On ne parloit mais du seigneur de la Riviere ne de messire Jehan le Merchier. On les avoit ainsi que oubliés [...] encore que la seconde maladie où le roy Charle de France estoit rencheus les excusoit et descouppoit grandement.” *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 348 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 127).

³⁹ HENNEMAN, J.: *Olivier de Clisson*, s. 65–92.

⁴⁰ Tamtéž, zejm. 73–92, 106–115, 135–156.

⁴¹ Tamtéž, s. 157–159.

da, jakkoli je jeho přímé zapojení těžko dokazatelné.⁴² Zmíněná vyhrocená situace pak spustila řetězec nešťastných událostí vrcholících záchvatem nemoci Karla VI. v průběhu trestné výpravy proti Janovi z Montfortu.

Při líčení úvodní fáze pařížského „palácového převratu“, který byl, jak jsme již řekli, zaměřen proti královým rádcům většinou z doby vlády Karla V., kronikář umně rozehrává drama vzájemných nenávistí, jež jsou pravými motivy všech politických intrik. Pád Oliviera de Clisson je tak narativně propojen s postojem manželky Filipa Smělého Markéty. Tato „krutá a tvrdá paní“ podle Froissarta plně navázala na promontfortistickou politiku svého otce, flanderského hraběte Ludvíka, a „z celého srdce nesnášela pana Oliviera de Clisson kvůli bretaňskému vévodovi, který byl jejím blízkým pokrevním příbuzným“.⁴³ Burgundský vévoda sice otevřeně nesdílel vášnivou nenávist své manželky, ale jako rozvázný politik vyčkával na okamžik, kdy se naskytne příležitost, aby mohl jeho i další „marmousety“ odstavit od moci: „Paní, každý musí nakonec zaplatit, každá štěstěna se jednou obrátí, každé ztrápené srdce se nakonec zaraduje. Clisson, La Rivière, Le Mercier, Villaines a ještě jiní jednali špatně a brzy jim to dokážeme.“⁴⁴ Krátce na to, v září 1392, byl skutečně Clisson obviněn ze zpronevěry a v prosinci téhož roku byl za přítomnosti krále zbaven úřadu konetábla. Za těmito událostmi stál v první řadě Filip Burgundský.⁴⁵ Že kronikář nesdílel přesvědčení o Clissonově vině, je zřejmé z jeho komentáře: „Pohleďte na dílo Fortuny, jak je nestálá a vrtkavá, když byl tento chrabrý muž a zdatný rytíř, který se tak velmi zasloužil o čest Francouzského království, hanebně zbaven cti a majetku.“⁴⁶ Ačkoli tedy Froissart Filipovi Smělému přiznává politickou moudrost, ne vždy hodnotí kladně její výsledky. Útok na skupinu, k níž pocítoval zjevné sympatie a s níž byl provázán zřejmě díky Enguerrandovi de Coucy, ho přiměl k ne sice otevřenému, a přesto zřejmému nesouhlasu s linií prosazovanou burgundským vévodou ve shodě s vévodou z Berry.

⁴² Tamtéž, s. 221–227.

⁴³ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 301 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 54).

⁴⁴ „Dame, dame, il n'est qui ne paye, ne fortune qui ne retourne, ne ceur courouchié qui ne s'esjouisse ne resjoys qui n'ait à la fois des couroux. Clichon, la Riviere, le Mecier, Vilaines et encore aultres ont mal fait et on leur moustera temprement.“ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 302 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15, s. 55).

⁴⁵ HENNEMAN, J.: *Olivier de Clisson*, s. 231. Obvinění vznesená proti Clissonovi byla stažena roku 1394 současně s propuštěním panů Bureau de La Rivière a Jeana Le Merciera, tamtéž, s. 239.

⁴⁶ „Or regardés des oeuvres de Fortune, comment elles vont et se elles sont peu fermes ne estables, quant ce vaillant homme et bon chevallier, qui tant avoit travaillé pour l'onneur du roiaulme de France, fu ainsi demenez et vitupereusement degradez d'onneur et de chevance,“ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 313 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 73).

Představa proburgundského Froissarta se rovněž opírala o pasáže, v nichž se kronikář kriticky vyjadřuje na adresu orléánské rodiny. Druhorozený syn Karla V. Ludvík je v nelichotivém světle zmiňován především v souvislosti se dvěma událostmi. První z nich je jeho nákup panství Blois od Froissartova ochránce Guie, jehož jediný mužský potomek zemřel v mladém věku. V kronikářově podání Guie přesvědčili k nanejvýš nerozumnému prodeji (jak se Froissart domníval) jeho chamtivá manželka a oblíbený komorník Sohier.⁴⁷ Ludvík, tehdy ještě vévoda z Touraine, tedy nebyl vinen ničím jiným, než že potřeboval rozšířit rodovou doménu.

K druhé tragické události, do níž byl Ludvík zapleten, došlo roku 1393 při svatební oslavě jedné z královských dvorních dam, na které se Karel VI. s pěti společníky převlékl za divé muže. Vinou Ludvíka Orléánského, který se s pochodní v ruce přiblížil k divým mužům tak, že vzpláli, čtyři z nich uhořeli a král se zachránil pouze díky duchapřítomnému zásahu mladičké manželky Jana z Berry.⁴⁸ Princův podíl na děsivém zážitku, tím hrůznějším pro nemocného Karla VI., komentuje Froissart následovně: „V tom zmatku došlo k velikému neštěstí a to všechno kvůli vévodovi z Orléans, který to zapříčinil – avšak vedlo ho k tomu mládí a nevědomost.“ A o něco dále: „...vévoda orléánský neměl žádný zlý úmysl, když sklopil pochodeň: to mladost ho k tomu navedla.“⁴⁹ Kronikář tedy omlouvá vévodovo počínání obecným moralizujícím poukazem na omyly mládí, jenž musel být pro soudobé čtenáře snadno srozumitelný, leč možná ne zcela věrohodný. Zajímavý důkaz o posunu tohoto podání nabízí takzvaný vratislavský rukopis Froissartových *Kronik*, který vznikl na objednávku nemanželského syna vévody Filipa Dobrého, Antonína Burgundského. Rukopis byl vyhotoven v roce 1468 Davidem Aubertem, jenž pro burgundské vévody opsal, ale též zkomponoval velké množství naučné a zábavné literatury. David Aubert je také znám poměrně zásadními, nejčastěji stylistickými, ale také obsahovými zásahy do opisovaného textu.⁵⁰ Pasáže, které se vztahují k relativní nevině Ludvíka Orléánského, tak najednou dostávají zcela jiný odstín: „V tom zmatku došlo k velikému

⁴⁷ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 252–256 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 14. díl, s. 368–374).

⁴⁸ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 321–326 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 85–92).

⁴⁹ „En ce desroy advint le grant meschief sur les aultres et et tout par le duc d'Orliens qui en fu cause, quoyque joennesse et ygnorance luy feissent faire.“ „... duc d'Orliens, qui nul mal n'y pensoit quant il avala la torse: joennesse luy fist faire.“ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 323, 324.

⁵⁰ VARVARO, Alberto: *Problèmes philologiques du Livre IV des Chroniques de Jean Froissart*. In: CROENEN, Godfried – AINSWORTH, Peter (ed.): *Patrons, Authors and Workshops. Books and Book Production in Paris around 1400*. Louvain 2006, s. 255–277, zejm. s. 275–276. K literární činnosti Davida Auberta viz STRAUB, Richard: *David Aubert, escriptvain et clerc*. Amsterdam 1995.

nešťestí a to všechno kvůli vévodovi z Orléans, který to zapříčinil – avšak vedlo ho k tomu mládí a *snad* nevědomost.“ A dále: „...vévoda orléanský neměl žádný zlý úmysl, *jak tvrdí*, když sklopil pochodeň, aby se podíval na přestrojené.“⁵¹

Rukopis IV 467 Bibliothèque royale de Bruxelles vydaný Albertem Varvarem sice rovněž pochází z 15. století, jako ostatně všechny opisy čtvrté knihy *Kronik*, ale podle editora patří do skupiny „obyčejných“ rukopisů, v nichž je obecně méně zásahů do textu v porovnání s luxusními kopiemi, které vznikaly v prostředí vázaném na burgundský dvůr a měly proto lépe vyhovovat nejenom jeho uměleckým, ale i ideovým požadavkům.⁵² Podání, které nabízí David Aubert, tak mnohem více než původní verze vzbuzuje pochyby o upřímnosti Ludvíkovy obhajoby a lítosti. V době, kdy vratislavský rukopis vznikal, byla armagnacko-orléanská válečná epizoda dávno pryč, ale špatná pověst Ludvíka Orléanského zřejmě nápravy nedošla.

Na rozdíl od svého současníka kronikáře Michela Pintoina, písčího v opatství Saint-Denis, Jean Froissart nevznesl proti Ludvíkovi Orléanskému přímé obvinění, že nemístně bažil po moci a snažil se ji získat na úkor ostatních příbuzných krále.⁵³ Zato neváhal podobnou neřest připsat Ludvíkově manželce Valentíně Visconti. Alain Marchandisse ve své studii o obraze této princezny v soudobých kronikách konstatuje, že Froissart je v podstatě jediný, kdo ji nekompromisně očerňuje, především v souvislosti s nemocí Karla VI.⁵⁴ Autor rozvíjí hypotézu, že Froissart zde ani tak netlumočí své vlastní názory, jako spíš protiorléanský postoj svých mecenášů, především Anjouovců spřízněných s rodinou hrabat z Blois. Již jsme konstatovali, že spatřovat v henegavském kronikáři jakousi hlásnou troubu postojů jeho ochránců je značně zplošťující a vede k chybným interpretacím. Rozbor několika pasáží, které jsou v *Kronikách* věnovány Valentíně Visconti, nám pomůže lépe pochopit motivy Froissartových antipatií.

⁵¹ „En ce desroy advint le grant meschief sur les autres et tout par le duc d'Orléans q'i en fut cause, quoyque jeunesse, et possible est, ygnorance luy feissent faire....“ „... duc d'Orléans, lequel, comme il dist, nul mal n'y pensoit, quant il dévala la torse pour raviser les desguisés.“ *Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 87, 89.

⁵² Tamtéž; méně obsáhle v úvodu k citované edici, s. X–XIX.

⁵³ GUENÉE, Bernard: *Le roi, ses parents et son royaume*. In: Un roi et son historien. Vingt études sur le règne de Charles VI et la Chronique du Religieux de Saint-Denis. Paris 1999, s. 301–324, zejm. s. 320–321.

⁵⁴ MARCHANDISSE, Alain: *Milan, les Visconti, l'union de Valentine et de Louis d'Orléans, vus par Froissart et par les auteurs contemporains* (dále *Milan, les Visconti, l'union de Valentine et de Louis d'Orléans*). In: MORENO, Paola – PALUMBO, Giovanni (ed.): *Autour du XV^e siècle. Journées d'étude en l'honneur d'Alberto Varvaro*. Genève 2008, s. 93–116.

Králova nemoc, která u něj poprvé propukla v horkém srpnovém dni při cestě do Bretaně, byla vysvětlována různými způsoby. Jedna z příčin byla spatřována v „nadměrném množství vlhkosti, již král zdědil po své matce“.⁵⁵ Bez ohledu na tuto interpretaci humorální patologie zmiňme, že Jana Bourbonská skutečně přechodně prodělala roku 1373 jakousi blíže neurčenou mentální chorobu a že tedy Karlovo „šílenství“ mělo s největší pravděpodobností genetický původ.⁵⁶ Mnozí jiní se domnívali, že neblahý vliv na jeho mentální stav měla princova sexuální bujarost.⁵⁷ Vedle lékařských expertiz a morálních výkladů však vysvětlení nabízela i lidová moudrost, která ovšem rozhodně nebyla výsadou negramotného obyvatelstva: i velká část šlechticů obklopujících krále se domnívala, že se jejich panovník zcela nepochybně stal obětí zlých kouzel a čar.⁵⁸ Bylo nasnadě, že viník vzešel z Lombardie, jež byla dlouhodobě spojovaná s představou travičství a nečisté magie.⁵⁹ A tak Froissart vypráví: „Galeazzova dcera [...] by ráda viděla, aby její manžel vévoda z Orléans dosáhl francouzské koruny, a nehlédla přitom na to, jak. A všeobecně se o ní povídalo, že všechny neduhy, které francouzský král zakusil a stále velmi často zakouší a žádný lékař mu od nich neumí odpomoci, má na svědomí ona svým uměním a čarami. [...] A skutečně jej očarovala, protože když král upadne do své nemoci, nechce vidět královnu ani žádnou jinou ženu na světě kromě této vévodkyně.“⁶⁰ Nato kronikář líčí příběh, podle něhož se Valentina pokusila maličkému dauphinovi podat otrávené jablko. Místo něho se ale otrávil její vlastní syn.⁶¹

Bezprostřední nařčení milánské princezny z nekalých magických praktik namířených proti králi však poněkud relativizuje další pasáž, v níž se Froissart věnuje marným snahám o Karlovo uzdravení. Někteří z podvodných

⁵⁵ „Il tient trop de la muisteur de la mere.“ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 298 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 49).

⁵⁶ GUENÉE, B.: *La folie de Charles VI*, s. 133–137.

⁵⁷ Tamtéž, s. 138–141.

⁵⁸ Tamtéž, s. 63–77, 87–88.

⁵⁹ COLLARD, Franck: *Le crime de poison au Moyen Âge*. Paris 2003, s. 115–116, 120.

⁶⁰ „La fille de messire Galeas [...] voulentiers eüst veu que son mary le duc d'Orliens fust parvenus à la couronne de France, n'eüst cure comment. Et courroir sur luy fame et escandele general, que toutes les enfermetez que le roy de France avoit eues et avoit encores moult souvent, dont nul medechin ne le sçavoit ne pouoit conseiller, venoient de luy et par ses ars et par ses sors. [...] Et ja l'avoit elle bien encorceré, car le roy en ses maladies ne vouloit point [veoir] la roynne ne recongnoistre ne nulle femme du monde, fors celle ducesse.“ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 437 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 261).

⁶¹ Tamtéž. Srov. GUENÉE, B.: *La folie de Charles VI*, s. 92–95. V roce 1395 skutečně zemřel Ludvíkův a Valentínův syn Ludvík, což zadalo podnět k šíření dalších zvěstí, AUTRAND, F.: *Charles VI*, s. 322.

lékařů, které kronikář nazývá „čarodějníci“, skončili na hranici za to, že veřejně osočovali Valentinu Visconti a připisovali jí vinu za královu nemoc.⁶² Formulace, jimiž o těchto obviněních Froissart pojednává, nicméně ukazují na míru nespolehlivosti tohoto zdroje informací: „Když někteří [z těch, kdo se pokusili krále uzdravit] jako čarodějníci [...] viděli, že jejich snaha k něčemu nevede, prohlašovali, že král byl otráven. [...] Mnozí z nich tvrdili, že král je ovládán kouzly, aby tak svým lžím dodali váhu a vyvolali mezi lidmi znepokojení. Prý jim to zjevil ďábel.“⁶³ Výraz „aby tak svým lžím dodali váhu“, odkazuje na pochybnost autority, jež stojí za obviněními. Froissart ukazuje, jak tito léčitelé využívali fám, které o vévodkyni z Orléans kolovaly, a současně zmiňuje, že tím mezi urozenými a obecným lidem zasívali velký neklid.

Navzdory zmíněné relativizaci nactiutřačských pověstí, v jejichž důsledku dokonce Valentina musela roku 1395 opustit dvůr, je nesporné, že kronikářova antipatie vůči Gian Galeazzu Viscontimu se promítla i na jeho dceru. Ta byla podle něj nade všechno žádostivá světských poct.⁶⁴ Propojení mezi Valentinou a jejím otcem ovšem není bez zajímavosti ani ve vztahu ke zmíněným epizodám, v nichž vévodkyně z Orléans figuruje jako travička a čarodějnice. Froissart vypráví, že pomluvy, které se o ní ve Francii šířily, dolehly až k Gian Galeazzovi a ten se nejprve prostřednictvím vyslanců pokusil zjistit, co je na nich pravdy, a poté se rozhodl Francouzům pomstít. Kronikář pak narativně propojuje události ve Francouzském království a Valentinino „vyhnání“ a očernění s mezinárodní situací a bitvou u Nikopole. Právě zášť vůči Francouzům totiž podle kronikáře dovedla milánského vévodu ke zradě a spojení s tureckým sultánem Bajezidem.⁶⁵ I druhá pasáž, kterou jsme zde analyzovali a která pojednává o obviněních vznesených proti Valentině několika čaroději-léčitelů, je vložena mezi vyprávění o poslech, kteří dorazili na francouzský dvůr se zprávou o porážce křížáckého vojska, a líčení snahy Filipa Smělého sehnat výkupné za zajatého syna Jana z Nevers. Most mezi těmito epizodami tvoří odkaz na výhrůžky Gian Galeazza Viscontiho králi a francouzský plán na trestnou výpravu do Lombardie. Ta se ale musela zru-

⁶² Ve skutečnosti byli všichni kouzelníci a zaříkávači, kteří se pokusili o královo uzdravení, popraveni: první z nich v roce 1393, roku 1398 byl jeden upálen a tři další státi, do roku 1404 pak bylo upáleno posledních šest. GUENÉE, B.: *La folie de Charles VI*, s. 79–82.

⁶³ „Les aucuns, comme arioles [...] mettoient oultre, quant ilz veoient que leur labeur estoit nul, que le roy estoit empoisonnez et enherbez. [...] Les aucuns de ces arioles affermoient, pour mieulx atteindre leurs gengles et pour plus donner toutes gens à penser, que le roy estoit demenez par sors et par charmes, et le sçavoient par le diable que leur reveloit cest affaire.” *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 492 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 353).

⁶⁴ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 328–329 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 96).

⁶⁵ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 438 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 262–263).

šit kvůli právě obdrženým zprávám o nikopolské katastrofě.⁶⁶ Z této krátké analýzy tedy zjevně vyvstává narativní propojení osudů milánské princezny s mezinárodní politikou v trojúhelníku, jehož vrcholy tvoří Gian Galeazzo Visconti, francouzský dvůr a turecký sultán, a těžiště křížácké tažení na Balkán roku 1396. V této perspektivě se zdá, že Froissart, který odsuzoval politiku milánského vévody a jistě neschvaloval to, jak naložil se svým strýcem Bernabem, na vévodkyni z Orléans pohlížel optikou této rodinné historie. Alain Marchandisse má jistě pravdu v tom, že kronikáře neblaze poznamenal i osud Lionela z Clarence, syna Eduarda III., který roku 1368 uzavřel sňatek s Valentininou tetou Violantou Visconti a několik měsíců na to za neobjasněných okolností zemřel. Froissart, který přicestoval do Lombardie v jeho doprovodu, tehdy velmi pravděpodobně získal nezvratně špatné mínění o Viscontích.⁶⁷ Jejich povahové nedostatky, úskočnost a touha po moci se zdály být potvrzované zvěstmi, které se o Valentině šířily a které kronikář – snad i s jistým uspokojením – zaznamenával. Jisté je, že opravdu negativními se jeho zmínky o milánské princezně stávají až v souvislosti s královou nemocí a že pomluv proti Valentině obratně využil ve výstavbě své zápletky tak, že jimi „motivoval“ chování jejího otce. Navzdory nepopíratelným nesympatiím vůči rodině milánského vladaře tedy ve skutečnosti v *Kronikách* nenacházíme žádné pasáže, které by bylo možno označit za protiorléánské.

* * *

Představa burgundského Froissarta nemá, jak jsme viděli, oporu v samotném textu jeho historiografického díla. Jeho „poburgundštění“ je třeba připsat zcela jiným vlivům. Při studiu iluminací zdobících luxusní rukopisy objednané v prostředí vázaném na burgundský dvůr Laetitia Le Guay přesvědčivě ukázala, že zájem o Froissartovy *Kroniky* souvisí s křížáckými ambicemi vévody Filipa Dobrého: všechny dochované svazky pocházejí až z padesátých a šedesátých let 15. století.⁶⁸ Díky zmínce v prologu kroniky Enguerranda de Monstrelet, který začal psát k roku 1400, kde skončil jeho předchůdce, je ovšem jisté, že Froissartova čtvrtá kniha musela být alespoň do určité míry rozšířena již dříve (Monstrelet začal na svém díle pracovat

⁶⁶ *Chroniques*, ed. Varvaro, s. 493 (*Chroniques*, ed. Kervyn, 15. díl, s. 354–355).

⁶⁷ MARCHANDISSE, A.: *Milan, les Visconti, l'union de Valentine et de Louis d'Orléans*, s. 115–116.

⁶⁸ LE GUAY, Laetitia: *Les princes de Bourgogne lecteurs de Froissart. Les rapports entre le texte et l'image dans les manuscrits enluminés du livre IV des Chroniques*. Turnhout 1998, s. 99–100; srov. také VARVARO, Alberto: *La Tragédie de l'Histoire. La dernière œuvre de Jean Froissart*. Paris 2011, s. 28–30.

pravděpodobně v průběhu třicátých let 15. století).⁶⁹ Monstrelet se k Froissartovým textům mohl dostat prostřednictvím rodiny Saint-Pol nebo Croÿ, kteří byli jeho podporovateli. Jean de Croÿ, hrabě ze Chimay, měl ve svém držení amienský rukopis první knihy *Kronik*. Lze tedy předpokládat zájem i o další knihy tohoto kronikáře.⁷⁰ Monstreletovo zaujetí pro Froissarta a jeho pojednání o stoleté válce a mnoha dalších bolestech té doby – papežském schizmatu, městských a lidových bouřích, neúspěšném křížáckém boji proti „saracénům“, politické nestabilitě v Anglii i ve Francii – vychází ze stejných principů, které stály i u zrodu historiografického projektu jeho henegavského předchůdce. V prologu ke své kronice Monstrelet prohlašuje:

„Rozhodl jsem se, že prozkoumám tuto historii [...], a to jsem také učinil, aniž bych přilepšil jedné či druhé straně, a podle svých možností jsem usiloval pravdivě vypovědět činy každé strany podle vědomí, jaké jsem o nich měl. Neboť kdybych tak neučinil, zamlčel bych čest a hrdinství, které stateční a obezřetní mužové s úsilím, námahou a ve velkém nebezpečí vydobyli, a tím je o ně připravil.“⁷¹

Psát pokrivenou historii, tak to formuluje Enguerrand de Monstrelet, neznamená poškozovat zájmy toho či onoho společenství, toho či onoho dvora; znamená to upřít čest jednotlivcům, kteří si ji zaslouží. Toto ve své podstatě rytířské nahlížení světa, velmi vzdálené od (proto)národní historiografie, jejímž cílem je oslava dynastie a formulování představy komunity sdílející určitou společnou identitu, charakterizuje froissartovský přístup k událostem. Ani přes společensko-politické proměny, které kronikář ve své práci zachytil, od této základní premisy neupustil. A právě ta propojuje jeho dílo s jeho burgundskými pokračovateli – nikoli politické názory, kterými *Kroniky* opatrně protkal.

Toto konstatování nás vrací na začátek této studie. Obraz stoleté války, který Jean Froissart zanechal, proti sobě staví království a s nimi společenství lidí vázaná ke koruně, ale i k sobě navzájem věrností, solidaritou či ja-

⁶⁹ COURROUX, Pierre: *L'Écriture de l'histoire dans les chroniques françaises (XII^e–XV^e siècle)*. Paris 2016, s. 424–425.

⁷⁰ VARVARO, A.: *La Tragédie de l'Histoire*, s. 30–31; úvod k edici *Chroniques*, ed. ms. d'Amiens, I. díl, s. V, pozn. 3.

⁷¹ „Je me sis déterminé et conclud de poursuivre ma dessus-dicte matière [...] et ainsi l'ay fait, sans favoriser à quelque partie, ains, à mon pouvoir, ay voulu, comme raison donne, rendre à chascune partie vraie déclaration de son fait, selon ma congnoissance. Car, autrement faire, seroit embler et taire l'honneur et proesse que les vaillans hommes et prudens auroient acquis à la peine, travail et péril de leur corps, dont la gloire et louenge doit estre rendue et perpétuellement dénoncée à l'exaltacion de leurs nobles fais.“ *La chronique d'Enguerran de Monstrelet*, I. díl, s. 4.

zykem.⁷² To ho ovšem nijak nezavazovalo ani neponoukalo, aby hájil zájmy některé z těchto válčících stran, a to ani v touze zalíbit se konkrétnímu mecenáši. Do své smrti ostatně udržoval celou řadu přátelství jak mezi Angličany, tak mezi Francouzi. Toutéž optikou můžeme zhodnotit i jeho postoj k formujícím se nepřátelským táborům v kontextu duševní choroby Karla VI. a následného boje o moc ve Francouzském království. Jeho postoje nejsou neutrální v tom smyslu, že by se zdráhal vyjádřit jakékoli sympatie, či naopak někoho vykreslit v nevlídném světle. Osobní přátelství nepochybně prosvítají v celé řadě pasáží napříč všemi čtyřmi knihami *Kronik*. Přátelství ho pojilo k mužům postiženým převratem roku 1392 – La Rivièreovi, Le Mercierovi, Clissonovi, ale ani v jejich případech se nestaví jako obhájce „marmousetů“ či jejich politiky. Jeho vyprávění se ostatně odvíjí tak, aby v něm zaznívaly různé hlasy, zvěsti, informátoři, názory. Snažit se abstrahovat z něj čirý autorův hlas a chtít jej definovat jako obránce zájmů konkrétní skupiny znamená přehlédnout skutečnou podstatu jeho historiografické práce.

Kronikář, který vzešel z říšského území, ale psal francouzsky, nechal se fascinovat zákruty války, ale sám neměl žádnou zkušenost s bojem, byl stoupencem univerzálního ducha rytířstva, ale zmapoval zrod národních identit – on sám i jeho kariéra se zdají být plné paradoxů. Jean Froissart stojí mimo všechny tradiční instituce, které rámuji a podmiňují kronikářskou práci. Proto zakouší jen malou potřebu formulovat či obhajovat pocity kolektivní sounáležitosti. V tomto smyslu můžeme říci, že v kontextu své doby tvoří opravdovou výjimku.⁷³

RESUMÉ

JEAN FROISSART A POLITICKÉ IDENTITY VE FRANCII V ZÁVĚRU 14. STOLETÍ

Pozdní fáze historiografické kariéry Jeana Froissarta spadá do devadesátých let 14. století, kdy se ve Francii vyostřoval boj mezi příbuznými mentálně chorého krále Karla VI., především Filipem Burgundským a Ludvíkem Orleánským. Froissartovy *Kroniky* byly v burgundském prostředí 15. století velmi oblíbené a často opísované. Někteří badatelé proto usoudili, že Froissart sdílel

⁷² VEJRYCHOVÁ, Věra: *Le concept de la nation chez Jean Froissart*. Revue de l'IFHA (Institut français d'histoire en Allemagne), 6, 2014, s. 1–7, publikováno elektronicky na adrese <http://ifha.revues.org/8043> [cit. 9. 1. 2017].

⁷³ Tato studie vznikla v rámci IRP 201548 Kolektivní identita v sociálních sítích středověké Evropy.

proburgundskou orientaci, čemuž se zdála nasvědčovat též podpora, které se těšil ze strany Albrechta Bavorského a jeho syna Viléma, zetě Filipa Smělého. Analýza pasáží spojených s burgundským vévodou i s rodinou Ludvíka Orleánského však ukazuje, že kronikář ve skutečnosti neobhajoval zájmy ani jedné z těchto politických stran či jakékoli jiné formy kolektivní identity. Jeho úsudek byl veden zejména osobními sympatiemi, a to bez ohledu na závislost na konkrétních urozených mecenáších či jeho vlastních pocitech sounáležitosti.

Klíčová slova: Jean Froissart, mecenát, politická rivalita, Filip Burgundský, Ludvík Orleánský

SUMMARY

JEAN FROISSART AND POLITICAL IDENTITIES IN FRANCE AT THE END OF THE FOURTEENTH CENTURY

Late stage of Jean Froissart's historiographical carrier is situated in the 1390s when political tensions grew importantly among the relatives of King Charles VI of France. From 1392, Charles suffered from a mental disease and his younger brother disputed over the control of the Kingdom with his uncles, above all Phillip the Bold. Froissart's *Chronicles* were much admired and copied in the milieu of Burgundian court in the fifteenth century. Thus, some historians assumed that Froissart was pro-Burgundian, also due to his patronage relations with the family of Albrecht of Bavaria and his son, married to Phillip the Bold's daughter. Close analysis of the passages of the *Chronicles* connected to the duke of Burgundy but also to the rival family of Louis d'Orléans shows that the chronicler does not really engage in the personal defence of either political party, or any other kind of collective identity, his judgement being mostly driven by personal sympathies, despite his dependence on his noble benefactors.

Keywords: Jean Froissart, patronage, political tensions, Phillip of Burgundy, Louis d'Orléans

Mgr. Věra Soukupová, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Ostravská univerzita
Reální 5
701 03 Ostrava
Česká republika
e-mail: vejrychovav@seznam.cz